

Geopolitieke spanningen in het Middellandse Zeegebied

Zaterdag 18 januari 2020, door redactie www.souss.nl

De Turkse militaire aanwezigheid in Libië en het daaruit voortvloeiend verdrag over nieuwe maritieme grenzen in het oosten van de Middellandse Zee wordt door sommige waarnemers gezien als een bron van nieuwe spanningen. Voor de Turken is het verdrag een overwinning: “Turkije heeft een historisch deal gesloten met Libië. Dat maakt het mogelijk om bestaande maar oneerlijke maritieme grenzen te corrigeren die de rechten van de Turkse Republiek van Noord-Cyprus schenden.” (1)

De nieuwe maritieme grenzen in het oosten van de Middellandse Zee volgens het Libisch-Turks verdrag van 2019.
Kaart: Anadolu Agency.

Drie argumenten

Op een vraag in november 2019 in het Turkse Parlement over de motieven van de militaire aanwezigheid in Libië antwoordde Erdogan met drie argumenten. Het eerste argument is dat het Ottomaanse rijk ten onder is gegaan aan de gevolgen van samenzweringen van Europese mogendheden in samenwerking met Cyprus en Griekenland. Hij zei dat zijn land ook nu hetzelfde lot ondervindt en voegde hij nieuwe vijanden toe: Egypte, de Verenigde Arabische Emiraten en Israël.

Het tweede argument komt voort uit de neo-ottomaans nostalgie. Libië was tussen 1551 en 1912 onderdeel van het Ottomaanse rijk. Maar het was alléén aan de kust bezet. De immense binnenlanden vielen onder het bestuur van lokale heersers onder leiding van o.a. de Sanussi dynastie. Dat maakt Libië een vrij marginale provincie vergeleken met voormalige bezittingen zoals de Balkan.

Het derde argument om de regering in Tripoli militair te steunen is volgens Erdogan de bescherming van de handelsbelangen van Turkije in de wereld. De Turkse investeringen werden tot de val van Kadhafi in 2011 geschat op 18 miljard dollar. Door de steun aan de regering van Tripoli hoopt hij de oude handelsbetrekkingen te herstellen. (2)

Geschiedenis als wapen in de politiek

Erdogan gebruikt dus argumenten gebaseerd op maritieme grenzen, op ideologie en op handelsbelangen. Geschiedenis neemt een belangrijke plaats in in zijn internationale politiek. De opkomst van zijn autoritair regime gaat gepaard met het verheerlijken van het verleden. Oude koloniën in het Midden Oosten en in Noord Afrika krijgen bijzondere aandacht. Veel mensen wachten volgens hem op de terugkeer van een groot Turkije. (3)

Een nieuw maritiem verdrag tussen Libië en Turkije werd op 27 november 2019 om die reden ondertekend. Maar dat gaat in tegen het VN-zeerechtverdrag (UNCLOS). Het oosten van de Middellandse Zee herbergt grote voorraden gas. Griekenland, Cyprus en Israël willen een 1.900 km lange pijplijn (EastMed) aanleggen om Zuid-Europa van gas te voorzien. Egypte en Frankrijk hebben zich ook aangemeld. Genoemde landen hebben het Libisch-Turks verdrag verworpen. Italië was waarnemer. (4)

Door het verdrag met Libië hoopt Erdogan de druk op de buurlanden op te voeren en uiteindelijk zijn deel van het gas op te eisen. Maar om zijn doel te bereiken moet hij eerst een aantal artikelen uit het verdrag van Lauzanne 1923 herzien. Hierin werden de maritieme grenzen na het uiteenvallen van het Ottomaanse rijk vastgelegd. Dat verdrag werd voor het laatst in 1974 geschonden toen het Turkse leger het noorden van Cyprus binnenviel en een Turks-Cypriotisch republiek stichtte die niemand erkent. (5)

De NAVO heeft weinig van zich laten horen. Op een bijeenkomst van bondgenoten eind 2019 in London zei secretaris-generaal Jens Stoltenberg dat de NAVO zich niet met elk probleem in de wereld bemoeit. De EU daarentegen staat aan de kant van Griekenland en Cyprus. De gaskraan van de EastMed is belangrijk omdat het in de Europese energiebehoeften voor komende 30 jaar voorziet.

Wat zijn de gevolgen voor Marokko?

Marokko ligt in het uiterste westen van de Middellandse Zee. Door de eeuwen heen bleef het land afzijdig ten opzichte van conflicten in het Midden Oosten. In de hoogtijdagen aan het Ottomaanse imperialisme wist het land de eigen onafhankelijkheid te bewaren. Marokko is het enige moslim land in de Middellandse Zee dat niet door de Turken werd gekoloniseerd.

Toen Algiers in 1515 in hun handen viel brak er decennia lang verzet uit. Chaos dwong de sultan van Istanbul in 1557 een beroep te doen op de zoon van de beroemde piraat Khair ed-Dine. Hij sloeg de opstand neer en ging westwaarts. De eerste stad die hij aanviel was Tlemcen aan de oostgrens van Marokko. Maar hij trok zich snel terug uit angst voor de Spaanse vloot.

De Turken hebben eerder in 1541 en in 1547 Marokko geprobeerd binnen te vallen maar zonder succes. De derde poging in 1558 liep uit op een ramp. Een gezamenlijk leger van Marokkanen en Spanjaarden wist de Turken tegen te houden met 10.000 doden en gewonden als gevolg. De Turkse piraat werd geboeid naar Istanbul teruggestuurd. (6)

Marokko en Spanje hadden een elk een eigen belang om de Turken op afstand te houden. De Marokkanen hadden geen zin om belasting te betalen aan een ander moslim staat. Ze waren onafhankelijk en betaalden belasting aan de eigen schatkist, dat wil zeggen aan het staatshoofd wiens naam in het vrijdagsgesbed werd genoemd. De Spanjaarden wilden de Turken verjagen omdat ze bang waren voor het bewapenen van moslim rebellen die sinds de val van Grenada in 1492 nog steeds in de bergen van Zuid-Spanje zaten. (7)

Deze episode uit de geschiedenis is weinig bekend. De officiële geschiedschrijving wil dat de gehele moslim wereld een onderdeel was van het Ottomaanse rijk. Zelfs westerse historici ontkwamen niet aan Turks nationalistisch propaganda. Zo schrijft de Nederlandse historicus Eric Zürcher:

"Het kalifaat, zoals het in 1922 was opgezet, had een zuiver religieuze functie, maar dat was in de islamitische wereld, die immers geen onafhankelijke religieuze organisaties zoals een kerk kent, een onbekend fenomeen. Het was daarom onvermijdelijk dat talloze mensen de kalief als het staatshoofd bleven zien, al was het maar in een ceremoniële rol. Bovendien overschreed zijn gezag de grenzen van de Turkse staat en omvatte het - tenminste in theorie - de gehele wereld van de islam." (8)

Moslim Broederschap

Het feit dat Marokko altijd onafhankelijk is geweest van andere moslim volkeren wil nog niet zeggen dat het land buiten schot blijft bij internationale conflicten. Na het uiteenvallen van het Ottomaanse rijk ontstond er een discussie in verschillende moslim landen over het herstellen van het kalifaat. In Egypte heeft deze discussie geleid tot de oprichting in 1928 van de Moslim Broederschap.

De wederopbouw van een transnationale gemeenschap (Oemma) werd het nieuwe streven. Alle leden van islamitische organisaties in Marokko zijn met dat ideaal opgegroeid. Alle ideologen van de Moslim Broederschap staan op de lijst van verplichte literatuur. Hun invloed is niet langer beperkt tot hun gesloten kringen maar reikt ver in de media, in de politiek, in het onderwijs en in de rest van de samenleving.

Deze link tussen de islamisten in Marokko en de Moslim Broederschap werd in augustus 2017 op een congres besproken door Abdelilah Benkirane, voormalige leider van de Islamitische Partij PJD: "[de Moslim Broederschap] was onze eerste school waarin we alles hebben geleerd

dankzij de geschriften van Hassan Al Banna en Sayed Qotb.” (9) Hij voegde eraan toe: “Maar om praktische redenen hebben we alle banden verbroken”. Dat wil zeggen, om politiek te bedrijven in Marokko mag je volgens de wet geen lid zijn van buitenlandse organisaties: “Wij waren afhankelijk van mensen in het buitenland wiens contacten voor ons onbekend waren. Daarom hebben we besloten om met ze te breken.”

De islamisten van de PJD noemen zich geen Moslim Broederschap meer. Maar de praktijk leert ook iets anders. De contacten zijn weliswaar verbroken maar de ideologie is nog steeds dezelfde. De schattingen lopen uiteen en het moeten er duizenden zijn geweest uit binnen en buiten Marokko die de afgelopen decennia hebben gevochten in verschillende delen van de wereld. De meest gedetailleerde verslagen over hun deelname aan de IS-oorlogen in het Midden Oosten zijn bewaard gebleven. Velen hebben daar spijt van. Maar het is nog te vroeg om te concluderen dat ze het ideaal van een islamitische heilstaat hebben opgegeven (10).

Geciteerde bronnen:

- 1- Zie Libisch-Turks verdrag op Anadolu News Agency (13 december 2019): <https://tinyurl.com/sp7owfb>
- 2- Zie “Libye: pourquoi la Russie et la Turquie s’y intéressent-elles?”. Le Figaro (15 januari 2020).
- 3- Zie “Erdogan et la politique de l’histoire en Libye”. Le Monde (10 januari 2020).
- 4- Zie “The Turkey-Libya agreement is legally invalid, geographically absurd and does not hold”. Grieks Nieuwsagentschap ANA-MPA (8 januari 2020).
- 5- Zie Bernard Lugan over het verdrag van Lausanne 1923 (5 januari 2020).
- 6- Charles André-Julien: “Histoire de l’Afrique du Nord. Des origines à 1830”. Editions Grandes Bibliothèque Payot, 1994. p. 648.
- 7- Fernand Braudel: “La Méditerranée et le monde méditerranéen à l’époque de Philippe II”. Editions Armand Colin. Tome 2, 1982. p. 279 en verder.
- 8- Eric Zürcher: “Een geschiedenis van het moderne Turkije”. Uitgeverij SUN, 1995. p. 204.
- 9- Verslag van het congres waarop Abdelilah Benkirane de banden met de Moslim Broederschap uitlegt op de website 360.ma (augustus 2017): <https://tinyurl.com/rhmtm6j>
- 10- Voor deelname van Marokkanen aan de IS-oorlogen in het Midden Oosten zie: Anne Speckhard & Ardian Shajkovci: “The ISIS Ambassador to Turkey” (maart 2019): <https://tinyurl.com/yx5k9xfs>